

ÁGH ISTVÁN

Élni, mulandóságban

CSUKÁS ISTVÁN KÖLTÉSZETÉRŐL*

Fényképe, a hatvanévesen megörökített pillanatban, földéz bennem negyven valahány esztendő, miként sok azonos helyen jártunk, az Eötvös-kollégiumban, a kávéházakban, szerkesztőségekben, s az irodalom mindenféle más terein meg az evő-ivó tanyák boldog hangulatában. Nemzedéktársam, barátom az emberi, művészi gondban, éhkoppos korszakától eddig, mikor már kivételes életművéhez közelíték. Költő-világába invitál a garbós, ujjatlan pulóveres, bajuszos, szilvaív szemű széles arccal, mintha Szamarkandból tévedt volna ide, pedig csak Kisújszállásról érkezett Budapestre, Óbudára. Könnyű hozzáképzelnem természetét, mely éppen annyira magas, hogy jól bírja súlyát. Járása biztonságosan egyenes a környezet közegében. Elképzelhetem, a Kolosi téri piacról siet, s nem liheg, inkább füttyörészget, miközben tömött szatyrokkal látható, összevásárolt mindenféle különbnél különbnél formájú gyümölcsöt, virágszint, zöldségillatot, gombapuhaságot, karajbársonyt és diókeménységet, mintha a szülőföldjét szerette volna visszavenni. Ez a mostani Csukás István a Sipos halásztanyában is megtalálható lehetett volna a közelmúltban, akkora sült fogast fogyasztana, amekkora egy játékladik, s miközben énekelni kezd, már tódulnak is a cigányok zeneszerszámaikkal, míg ő az irhabundára kacsint, melyet a vonóba fűzött pénzéből spóroltak össze. Szívszerinti az a mára már elmerült világ, a régi társak. Talán akkor kezdtek a vendéglő átalakításába, bezárták, mikor az írók, színészek, tudósok és más törzsvendégek a különteremből, besúgóikkal együtt végképp elszállingóztak onnan. Néhányan előre a nagypolitikába, ő meg „Egyre hátrább, újabb s újabb / bozótba, / elmúlt évek homályába / huzódva.”

Onnan tűnik elő a számomra első régi arcképe a négy évtizeddel fiatalabb, egy emlékezetes antológiából, amelyben ő is megjelent, mint a tizenöt fiatal költő közül a legifjabb, a százötből négy versével. Sovány és érettségizőként messze tekintő, abban a világosbarna ruhában találkoztam vele először, akkor már viseltes volt, de még sokáig úgy fejezte ki őt, mintha egyenöltönye lenne az íróvá törekvés lázas hitében. Innen lett mesebeli kánja, királya mesebeli teremtményeinek, míg én most inkább a verseire kívánom terelni a figyelmet, miközben elbűvöl a Mirr Murr kandur, a Süsü sárkány, a Pom Pom, a Madárvédő Golyókapkodó, a Gombóc Artur, a Pintyőke cirkusz világa, hiszen ab-

* CSUKÁS ISTVÁN: *Összeűjtött versek*. Kossuth Kiadó, 1996.

ban is ugyanaz az alkotószellem munkál, s nevel a gyerekekből irodalomszerető felnőtteket, otthont teremt a képzeletnek, hogy a nagyok körében is megértésre találjon az, aki a gyermeki irodalomban országos hírnévre tett szert.

Hinni segít az igazi költészetben, mert ha nem írna verset, nyugtalanabb lenne a világ. Biztonságra segít, akár az egyértelmű gyermekkori évszakok. Akár hóbaírt lábnyomokon indulnánk végig a győzelmes bimbók, lepkelevelek felé emberhez méltó vágyakozásban. Ugy vezet, mintha hétköznapi járnánk az idő ünnepeit. Keresetlen hívással csalogat a versbe, bár csak a piacra, a Balatonhoz, a kutyaházhoz érkezünk.

*Mert itt fent volt a mennyország,
életünk isteni része,
csupa fény és csupa álom,
csak hogy mi nem vettük észre.*

1957-ben megjelent egy antológia, amely a Juhász Ferenc–Nagy László–Simon István nemzedékét követő generációt kívánta fölmutatni, a *15 fiatal költő 105 verse* című könyvben Csukás István is helyet kapott. Valamennyien az alsóbb osztályokból induló, kiteljesedést ígérő ifjak. Legtöbben eleget tettek ennek a várakozásnak. Azóta már azt is tudhatjuk, mennyire jellemző volt többségükre a kiválás, az elszakadás, a megfelelni akarás kínja, az a belső válság, amelyet a kiválasztattatás körülményei gerjesztettek, s fölemelkedésükben mennyiszert aláztattak meg. Csanády János, Csoóri Sándor, Fodor András, Kalász Márton, Szécsi Margit, Takács Imre, Tornai József különbözőképpen élte át és oldotta meg ezt. Ugy érzem, Csukás a legbonyolultabban, sokáig tartó bűnhődéssel és vezekléssel feltörekvése miatt.

„Családomban én vagyok az első, aki nem végez kétkezi munkát. Még nem tudom, hogy fejlődés-e ez vagy degeneráció... Ez a bizonytalanságérzés már-már pszichózissá fajul, az elszakadás lelkiismeret furdalássá – annak ellenére, hogy mióta az eszemet tudom, el akartam szakadni... Miért akkor mégis a nosztalgia, sőt: a lelkiismeret furdalás? Ráadásul... a történelem is a kezemre játszott: utat nyitott az addig elérhetetlen kiváláshoz... s egészen kivételes utat, mármint onnan nézve, ahonnan kiváltam. Ugyanis egy olyan képesség révén tettem meg az első lépést (jó hallásom volt), amelynek értéke a családomban és környezetemben a nullával volt egyenlő, vagy még annál is rosszabb: jó hallásra, muzikalitásra a cigánynak volt szüksége, annak is csak a vályogvetési időny után. Vagyis első lépésem iránya is eleve gyanús volt, talán még szégyellni való is...”; „lépten nyomon szemérmes, szégyenlős mosolyú, mentegető gesztusú feltörekvőket, feltörteket látunk (a szemérmetlenek, a nem szégyenlősök nem ide tartoznak). A generálgatásnak a kisugárzása ez? Titkos

működése, üzenete a lent maradt törekvőknek, hogy legalább lelkiismeret furdalást, gátlást helyez el, táplál a belőlük kiváltókban?”

A vesztés szülők gyermekei lehetnek ilyenek inkább. Apja nem akarja elengedni a békéstarhosi zeneiskolába, úgy érzi, a fiát pontosan úgy veszik el tőle, mint az iparát, s míg ő Sztálinvárosban gépész, az alföldi kastélyban fölkészítés folyik elárulására. A kovácsüllő helyett a haszontalan muzsikálásban a családi hagyomány megtagadása lappang. De épp ez a családi morális örökség táplálja az első szegényt, az erősödő elégedetlenséget akkor, mikor mindennek a legnagyobb rendben kellene történnie. „Mindenki kedvence lettem, kivéve a társakat, s nagy esélyem volt rá, hogy őszintén megutáljanak. Egy-két kivételezettel barátkoztam csak, szerelmeimet elképesztő önhittelességgel váltogattam, mint művész... pózoltam, ágáltam egyre neveltségesebbé válva.” „Belterjessé és egyre irreálisabbá vált az életünk a környék szemében is... Hamar kivívtuk azt a képtelen vádat, hogy mi olyanok vagyunk, mint a grófkisasszonyok.” Az apja mellett töltött sztálinvárosi nyár kegyetlenül szembesíti magával, vissza kell térnie az emberibb közösségbe, mintha hamis királyfi, álruhás paraszt lenne a világban. A munkásszálláson letépi valaki a Befejezetlen szimfóniát sugárzó hangszórót. Őneki meg félténie kell hegedűs kezét a szerszámoktól, s mi lesz így ősszel? „De bírtam és csináltam összeszorított fogakkal, nyáron a téglahordást, maltercipelést, télen a hegedülést. S egyszerre lázadtam fel mind a kettő ellen tizennyolc éves koromban.” Nem úgy lehetett abbahagyni már, hogy visszafordul, nincs mire visszamennie, talán szakmunkás lehetne, mint az öccse, ha nem tudatosodott volna benne a tehetsége. Ő már mesehősnek érezte magát, aki „izgatottan olvasta a nádfedeles ház egyetlen szobájában Petőfi verseit, s eltökélte, hogy meghódítja a világot... Már nem akartam hegedűművész lenni, már költő akartam lenni.” De az otthoniak szempontjából szerencsésebb-e ez a még fölfoghatatlanabb pálya?

Az élettől túlsorduló fiatalember nem a művészet közvetítését, hanem a megteremtését akarja. És ehhez számára a költészet áll a legközelebb, az anyanyelv révén fejezni ki azt a nagy gazdagságot, amit hozadékának érez. Így a békéstarhosi zeneiskola végül is költőképzője lett. „Kodálytól nemcsak magyarul énekelni, hanem magyarul beszélni is tanultunk. A nyelv ízét, mélységét-magasságát, rugalmasságát, tömörségét, hajlékonyságát éreztük a természetesnek ható, tökéletesen ráillő és beszélő dallamban; a zenei felhangokat a közös beszédben is hallani kezdtük; a hangutánzó szavak zenei élményt nyújtottak. S mennyi régi, elfelejtett szó támadt fel éneklés közben, fogantatásig érzékeny hallásunkban? Dallam és szöveg valamikori egységét sejtettük, éreztük, tanultuk meg. S a ritmusét.”

Bölcsésznek jelentkezett, de jogásznak vették fel. Ez talán megnyugtatta a szülőket, mégis bölcsésznek áll tovább, majd azt is otthagyja. Hiszen már első verseit azonnal megjelentette Kellér Andor – a Művelt Nép hetilapban.

Szabó István íróbarátja azt jelenti akkor Kodolányi Jánosnak a Ménesi úti diákszállóról, az Eötvös-kollégium épületéből: „Igen mohón és kíváncsian vettem magamat a tanulásba, az egyetemi munkába. De rá kellett ébrednem, hogy ez nagyon is kisstílusú, néha nagyon is értelmetlen korlátolt és fájóan nevetséges taposómalom... Egyéni terveimből nem lesz semmi. Rettenetesen csalódtam... Szent lelkesedéssel jöttem az egyetemre, a barbár lélek alázatos leborulásával a kultúra előtt... Sajnos mindannyian vackorba haraptunk.” Cukás versében így emlékezik: „Tanultunk rossz szorgalommal, / bírkóztunk sok hamis lommal... Otthagytam dacos / szívvel az iskolát...”

Úgy emlékszem arra az időre, amint az Eötvös-kollégium lépcsőjén ereszkedik lefelé és sohase tér vissza. Aztán látni lehetett a Hungária kávéházban tekintélyes írók között. Nem tűnt feszélyezettnek. Íme – mondtam magamban – ő egy igazi fiatal költő! Eltűnt és újra megjelent kávéillattal tüntetni el albréte vénasszonyoszagát, s némi pihenést tartva két szabadúszó karcsapás között. Állása lett, lakása, aztán minden a fordítottja. Játékosan vidámnak látszott, de versei erről az időről egészen másképpen szólnak.

Nyugtalanságát könnyebb a körülményekkel magyarázni, az igazi okok a lélekben rejlenek. Ha a költészet nem ragadja kizárólagosan magához, kiváló hegedűművész lehetne vagy literátor, netán professzor is. Pályaválasztása bizonyult állhatatlansággal vegyes, szökésektől zaklatott, vagyis egyetlen hűséggel teljes. Yehudi Menuhin hegedűje döbrenti rá a Károlyi-kertben arra a két-féle lehetőségre, ahogy a zenétől „álomba bujdosol / terhe elől a lélek”, míg a valóságban „Alom-trapéz / helyett vadabb örömmel / kapát markol a kéz.”

*Ó, földig nyomott évek
kis csalása, kemény
való ellen, kijátszott
rés, skizofrén remény;
mily szégyenülten hagytam
abba – sejtettem épp:
nem tudok így kiválni,
nem lehet s nem elég,
s kiválni sem akartam
már, keményedő, zord
kamaszként én irtottam
bent az álmodozót.*

*Nem dac – hit temetett el,
s a versbe felszakadt
toronyló hóforrásként*

*csalatlan öntudat,
az ifjúság szökésre
lódult lendületét
letiltotta keményen,
s a könnyednek remélt
mámor helyett főhajtvá
ismeri el nagyobb
s óvhatatlan törvényként,
hogy kiválasztatott.*

„én csak magamhoz voltam kegyetlen / és soha nem adtam fel a reményt” – folytatja a *Csak elmondani adj erőt* sorsához való fohászkodásában. Olyanért óhajtozik, ami több „a bűvész-cilinderbe fult” verseknél, mert az „álom-égben sátrat verő kölyökidő” reményében gyökeredzik. S a tét nagyon nagy.

*Már mint diákot falhoz szorított az éhség
– harcom határát én szabom meg –,
nem pénzért dobott föl a merészség,
lángszórával pusztított terep
lehet jövőm, de gyönyörű is lehet!
Nem az én dolgom az eredményt kívárni,
mit vállaltam, kinnal veret,
csak elmondani adj erőt, sors, s jöhet rám akármi.*

A *Képzelt szabadság* dacos életprogramja még célratörőbb, minden elgyengülést kizár, szembeszáll bármilyen alkuval. Befoghatatlan!

*Sorsommal nem békülhetek, nagyobb súly
ránt talpra bókos hajlongások közt –
hiszen már: oka nem vagyok, ha rosszul
élek, ügyeskedő kis hörcsögök*

*öröme s senkinek bánatára:
hiszen élni nem azon a jogon
akarok, hogy a hatalom nyakára
varrom magam vagy arra alkuszom.*

*Mert új hit és szent hit, mely szólni
a szótlán szegényekből feldobott,
gyávult mesterek ötolni-hatolni
kész fortélyaira csak pirulok.*

*Kinyílt, óriás borotva a tél,
szigorúan s egyértelműen vallat;
ez a parancs, s nem ostoba szeszély
metsz ki sorsomból s húsbomból hatalmat.*

*Képzelt szabadság s elképzelt dicsőség –
ne irigyeljétek meg tőlem ezt:
albérletek és érzelmes kis nőcskéék
emléke csípi számat, mint ecet.*

Bőséges költői nyersanyag, amit magával hozott, de amit általa kimond, az jóvátétel, vezeklés; városi témáival pedig az elszakadás értelmét bizonygatja. Így lett jellemző első korszakára a megvallás, mellyel élete szakadékát próbálja átívelni a teljes bizonytalanság és az elhagyott biztonság között. A várost gyönyörű, veszélyes szerelemmel azonosítja, szüleiben, a kétkezi munkában, a tájban fölnevelőjét szereti.

*Én otthon voltam itt és most se vendég!
Megtisztul örökségem és a hit
szólít, hogy legyek hű növendék,
s emlékeimre megtanít.*

A várost „én meghódítottam versben is. Annyi verset írtam róla, mint legalább a szerelemről... második nagy témaköröm lett a gyerekkori táj után... Mindig is egyenesnek és töretlennek éreztem utamat a városba. Nem vágyom innen sehova.” Az *Óda Budán* rajongó érzékiségén áttűnik az *Ácsorgók üvegcsarnokban* vallomása a pályaudvarok népéhez. A „csodálom ezt a várost most-éledő szerelemmel” bámulatát a „fatáskás véreim” honvágygerjesztő látványa kísérti, s az a tudat, hogy bár végigdolgozzák az országot, de kétkezi sorsuk miatt ők mégis hazamennek haza. Neki meg csupán a költészet emlékezete marad: az apai kovácsműhely, a lópatkolás, anyai virágmúlással, befőttsustorgással. Mégis ezzel a hazai otthonossággal teszi lakhatóvá a várost. De az Arany János-i, Kosztolányi féle városi vidékiséggel nem azonosulhat igazán, mert hiányzik a hozzájuk mérhető egzisztenciája. Ami bennük az elveszett ifjúság földidézése az alföldi, vásározó szekerek látványában, a bácskai fák Üllői úti virágzásában, Csukás esetében a jelenvaló üresség kitöltése.

*Két Úr között váltogat szívem,
a gyerekkor örök ölébe már
vissza csak úgy utazhatok, mint
fölöttem a rakéta! – tükrös nyár
villog, az elveszett kölyköt mutatja,
ki voltam, végtelenbe sokszorozva.*

A vidéki fiatalember, mintha nőt hódítana meg, mikor a várost hódítja, ahogy a szerelemben találja meg a legbiztosabb köteléket.

*Én nem hadakozhatok már más módon,
 érted se, csak sorsommal (pillanat
 sugallta harcok kis cselét megoldom),
 hozom kiébeztetett ifjúságomat,
 mely országot, álmot hódítani indult,
 s az örömért a szivednél kiköt –
 felkönyökölve nézem éjbe fordult
 hajad homlokod félholdja fölött.*

Mint a bicikliversenyző, várta a startot. „Körülbelül húsz évig tartott ez az álldogálás, ami veszélyesen hasonlított a repüléshez, s lassan-lassan önátatássá alakult át, hogy nincs eldöntve a verseny, hogy ott fent még minden lehet, csak semmi kapkodás, az olcsó alkalmak helyett ki kell várni az egyetlent, a méltót, az igazit.” Késleltetése mellőzést jelentett. Az irodalmár Czibor János rokoni figyelmeztetésül mondta: „Téged most egyetlen veszély fenyeget, hogy karriert csinálsz, mint pártköltő! Ideális a származásod és ideális a tudatlanságod.” De éppen a származáshoz való hűség térítette el a kétes, szégyellni való karriertől. Az otthagytak sorsát mondta verseiben ő, a szétszóratott három millió vidéki, falusi egyike a városi reménytelepen. S a volt budapesti diák, aki átélte az 56-os forradalmat, ha ragaszkodott az igazsághoz, nem állhatott a forradalom megtagadói, rágalmazói közé, átélte, hitte és nem hallgatott róla. Körülírja, metaforákba, szimbólumokba rejtve mondja ki a tiltott kimondhatatlant: „Mint rommá lőtt lakásban, ajtót nyitsz / a semmibe: havas hullák, üszök, csönd – / úgy vagy, foszforeszkálsz csontomban örök / bénult álomként s mindig újra nyilsz / bennem” – szólt a szerelmeséhez, s az 56-os városképpel talált rá hasonlatot. S az őszben: „Őszi könyörgés száll, megcsalt élet / muzsikája – augusztus, szeptember... majd a kürtszónak / októbere jön: B-dúr! harsány tornak / öröme, pirospegyes ősz a fán.” Összecsúsztatja az időt, emlékezésnek mutatja a jelent. Rátalálhatunk a levett forradalom motívumaira *A megrontott lélek* soraiban is.

*Sikított a megcsusszant kéz
 s gerincemben a bizsergés
 érzem halottsápadt lettem
 pedig semmi A lány akit
 bevallom nagyon szerettem
 megszökött mire észrevettem
 mert halálra keresték itt*

*Cigarettaét gyújtók a láng
mint üvegházban elárul
áttetsző emlékpáloták
fénylenek fel a homályból
megfagyottak merevültek
ha szólok hallom csendülnek
Sok ezer üvegcellában
fogoly-magam él bezárva*

*Csak úgy élek mint a többi
tudom kinek kell köszönni
kin kell mindent megtorolni
kinek mindent megokolni
kinek magamat feltárni
vagy legalább úgy csinálni
ó hogy őrzöm e látszatot
s félek most most rajtakapott
valaki míg gyufát gyújtók
s csak én érzem hogy gyanúok
s okok ölelkező láncá
mint a gyújtózsínór láza
felpiroslik a világban
majd elalszik fél útjában*

Lehet, hogy az ősi nyolcas ritmusa leplezte a verset, de az is lehetséges, hogy éppen ez a magyaros dallam ébresztette föl olvasóját: itt az ötvenes évek végének magyar valóságáról van szó. Mindenesetre a hatalom ravasz őrei úgy tettek, mintha észre se vették volna, mert ha nem beszélnek róla, elsikkad még a félreérthetetlen szó is. És ami a *Tornyai János* című versben áll: „a legnagyobb jogod / neked fáj az is, hogy elmondhatod, / mivé torzult míg életben maradt / jelen s jövő a hatalom alatt”. És Bartók, aki „erkölccsé vált és erkölccstelené tett / mindent, mi más ütemre ordít” – világossá teszi, melyik oldalról mondja.

Megszokottabb és hatásosabb dekadenciával vádolni, polgári individualizmussal indokolni rosszsallásukat, ha indokolták vagy figyelembe vették Csukás Istvánt egyáltalán. Valamiképpen mégis besorolták a nemkívánatos költők közé. Azokat választotta mintának, mesternek, akiket a Rákosi-rendszer negligált, az Aczél-korszak megtúrt, hiszen gondolkodásban és kifejezésben azok voltak hozzá közel. A Nyugat nemzedékeinek európai stílusideálját ötvözte a népiek természetiségével. Verseik sora rokonítja Szabó Lőrincsel és Sinka Istvánnal, a benső világ kegyetlenül őszinte feltárása együttvaló a nagy

kollektív felelősséggel, miként „Felőlem úgy rendeltetett, hogy vihar fujja meg a számat”. S e két végpont között megtaláljuk Vas István lírai prózaiságát, Berda József epikureus érzékiségét, Jékely Zoltán sötét mulandóság-tónusait, Tamkó Sirató Károly játékosságát, Weöres Sándor proteikus alkatát, a világ-irodalomból pedig a középkori vágáns költészetet és Villont. A megtapasztalt valóságból érezte ki az időtlen sugallatot akkor, amikor megbélyegző fogalmak voltak az időtlenség, a magány, a melankólia, minden, ami a lélek mélyéből tör föl. Azért érvényes ma is a korai *Őszi ének*ben az a nagy emberi kérdésföltevés, amitől költővé vált a tetten ért időben, mikor kiszökve a békéstarhosi tanteremből megállt a tetőn, s megértette a föld felől szüremelő, kifáradt őszből a mulandóság sugallatát.

*S mert mást nem tudsz nézni, önmagadba mélyedsz,
zubog a vér, kicsap: élet és enyészet!*

E kettős képletű sors kísér, míg élek!

Kettős tükörben vibrál

*életem, minden moccanásom, s cserélnek
forró kézzel a lét s halál –*

*És megyek, nem gondolnék rá, de a lélek
beleszédül néha, mint ki áll*

fortyogó mélység fölött, se földön se égen –

*És összegomolyog szívemben múlt s jövő,
s kijózanít ólmos, ömlő őszi eső.*

Tisztán élni magamért s az életért!

a hemzsegő s összekoccanó

kusza vágyakért, e széthulló őszi tájért

– felelőség, amely a szót

kikényszeríti s leláncol, ha futni vágnék!

Az egymásra halmozódó

életekben lenni biztos ész, irányzék!

Így állok a világ keresztútjában: mérnek!

Nyugtass meg táj, ó, emberek! Itt az őszi ének.

Évei múlása közben később is gyakran megállva eltűnődik, mérleget készít, útjelzőket hagyva maga után; „megriadok, hogy huszonnégy évemmel nem érzem magam fiatalnak”, „Huszonhat éve csavargok / s halhatatlan szavakon tűnődöm... Haszontalan hát nem vagyok, / huszonhat évet megértem / kevés húson, sok kenyéren, / többet ártani sem ártok, / mint a hites állampolgárok / s erőmon felül én éltem.” *A harmincéves férfi éneke* valami különbékét, meg-

állapodott bölcsességet jelez: „próbálok csak szerényen élni: / érdemes gondok közt a férfi... Mert ez a kor már lehetne szép is /s lehetnék benne boldog én is, / ki megfürödtem hevében-havában, / a torkomig ömlő magányban.” És eljön a negyvenedik, a férfikor nyara s változtasd meg életed jegyében. Csak fordítani kell magán, akarni kell, hogy „lehetnék boldog én is”, hát, legyen! „Mert ez a kor már lehetne szép is”, hát, megkeresendők a szépségei.

Végre dördül a startpisztoly. József Attila díjat kap negyvenegy évesen, 1977-ben. Már nem lehetett nem észre venni. De az is jellemző, milyen nevetéses körülmények között, jelölés nélkül ötletszerűen adják, hivatalos levél helyett telefon-értesítésre, szinte zsebből fizetve.

*Megtűrt költője voltam hazámnak,
tűrtem, mit tehettem volna, e hazát.
Mivel nekem csak ez az egy van, akkor is,
ha rám szól: beszélhetsz, de közben befogod a szád!*

Mind a Nyugatos, mind a népi verseszmény és forma akadályozta már teljes valójának kifejeződését. Olyanná kellett költészetét változtatnia, hogy minden ízében személyiségéből fakadjon. Azt hiszem, a gyermekirodalom művelése irányította erre leginkább s az a kedélybeli, képzeleti, nyelvi szabadság, ami Csokonai, Petőfi diákos humorából, rakoncátlan szelleméből árad, továbbá Arany János fanyar öniróniája, a népdalok hetyke bája, üdesége, s a zeneiskolai tapasztalat, hogy muzsikája van, költői értéke lehet a közönséges beszédnek is. Ilyen felszabadultnak érezhette magát József Attila, amikor Kassákos korszaka után megírta a *Tiszta szívvel*-t és népdalszellemű szegénységverseit, így ámulhatott el sajátos hangján, csak őt nem a férfikor delén hatotta át a döntő élmény. A negyvenéves Csukás költészetében már a mulandóság távlatában történik meg a világ.

A megújulás folyamatának pontos leírását kapjuk az 1980-as, *Az üres papír elégiája* című kötetben. Petőfihez tér vissza itt, a legelső versélmény szelleme éled, szinte az „ásatag ének” vonalán talál rá modern szólamára. Először még a szerző is zavarba esik velünk együtt, aztán közösen győződünk meg az egyszerűség mögöttes bonyolultságáról. Nézzük a *Füzetkezdő* verset!

*Új füzetet kezdek – magam,
s nem az Isten nevében,
nem hivalkodva, de nem is
alázatos-szerényen.*

A következő strófa rímein nevetni is lehetne, micsoda emlékkönyv-szinten kaparássza az írást!?

*Habár kiment a divatból,
szívem: viharvert kalóz,
s a nagy papíroceánon
vidáman, s bátran hajóz!*

Mi lesz itt, ha így folytatja: vidáman? bátran? A kalóz-hajós olyan rímpár, amit a kisiskolások mondhatnának elbűvölően, a dilettánsok meg hősiesen és nevetségesen.

*s mintha éltem függne tőle,
fogyasztom a papirost.*

Már-már a nagyképűség szégyenébe kerget: na, nézzük, mire fogyasztja? Arra amit a *Lassan húsz éve* fölmutat az írás nehéz vajúdásából.

*Lassan húsz éve, hogy verset
írok, bizony húsz esztendő –
mégis az üres lap előtt
úgy izgulok, mint egy kezdő.*

*Zúg a fülem, gyomrom szűkül,
és tériszony émelyegtet,
mint ki a tíz emeletről
rácsot fogva letekinget.*

Arra fogyasztja a papirost, amit *Az üres papír elégiaja* kötetcímmé emelt fontos versében megír. Innen érhető meg költészetének nagy fordulata, ahogy a szembenézéssel kezdődik, s a papíron, az írásban történik meg. „Ha szembe-találkoznék végre magammal – és mégis rettegve várom, hogy szembetalálko-zom, egyszer végre és véglegesen magammal” oszlopain áll a költemény. „mint véletlenül egy nagy szállodai tükörben / Újvidéken”, vagy „ha másképp nem az üres papíron...” Ennek a találkozásnak itt nem a tükör, hanem a papír a vég-zetes lehetősége, s a papír már teleírva, melyben az egyedüli ember minden mozdulata lelepleződik.

*mégis, ha találkoznék végre magammal,
eddig mindig mással, mindig más szemében,
s elmaszatolta a képet mindig a szemérem,
bőröm mögött a bőröm, szavam mögött a szó
nem hagyja magát kimondani, pedig*

Ez a pedig kötőszó a verset szabadjára ereszti:

*a postás-csöngetésre is riadtan bezárkózó
ajtó mögött falat vető nyíltság türelmetlenkedik,*

*magányomban a magányom, mosolyomban a mosolyom,
a versben versem rejtőzik kimondatlanul,
életem mélyén az igazi életem lapul,
villámlás-ajtórésben igazi alkalom oson,*

S a szó mögötti szó kimondatik. Találkozott magával, mert megszületett a vers. Itt önmagára, a *Regresszív* címűben a külvilágra talál rá.

*Megjelenik-e szavamban, mint a kirakós kép,
megjelenik-e a világ?*

*Beleakad-e kérdőjeleimbe, ezekbe az izgága kis
horgokba? Lebeg-e a feltételes mód szabad esésében
felhőmbölyödve, mint a gyomor?*

*Vagy másolom-e legalább sejtjeimmel, s szaporítom
vagy pusztítom, bőröm alá gyűröm vagy homlokom
mögé? Vagy csak a végén derül ki minden? Mikor
már késő? Vagy már az elején kiderül minden?*

De hát olyan érdekes ez a világ?

Csupa kérdés, „izgága kis horgok”. Tegyük helyettük pontot vagy felkiáltójelet. Így lesz a kérdésből válasz: De hát olyan érdekes ez a világ!

Olyan is, mint a *Levél a nyárról* története.

*kisgyerekek csupasz lepke-popója világít;
s nagymama-korban levők kiféhéredett halszínű bőrrel;
s csontos agár-férfi, avagy éppen nagy pocakos megy,
csattog a meztelen talp, levegőzik a bőr, a ruhátlan,
vidul a szív, kerekül a szemünk, gunyoros röhögre
szánk, de legyőzi a hitvesi intés; nézz a tükörbe!
s renyhe humort felráz a parancs: mars krumplipucolni!*

Jönnék a barátok, „rottyan a bogrács, ehető, sőt konyhaművészet”, „a nők mosogatnak, isszuk a sört, hadonászik a kezünk, majd jót pisikálunk”! Ez a tükörbenézés mégsem a krumplipucoláshoz fordít igazán, persze ahhoz is, hogy a költőt a strandi lötyögésből vendégei közé vezesse. Am, azon is túlra, ismét a „nem fiatal, de nem is vén szívvel, épp a középén időhöz”. A negyvenedik évhez. S mintha túlélők lennénk ezután. A régebbi halálfélelem ehhez képest naiv és komolytalan, most már nyilvánvaló a hajnali ébredésben, egy ugró szívdobbanásban, szédülésben, remegésben, éjféli izzadásban, s a teme-

tőkben, ahol szinte látjuk, mit művel a föld. „mindent / pontosan leírtam – hátha kapok egy kis haladékat”. Minden versében a haladék öröme, így forog a világ a titokzatos keleti kun-mosolyban.

Az élet és enyészet régi, az *Őszi ének*ben megpendített szólama a múlandóság felé erősödött, az utóbbi két évtized verseiben megtalálható ihletforrás. De Csukás István költészete mégis megunhatatlan, élvezetes, úgy játssza ki a hagyományos közhelyet, olyan artisztikummal adja elő, már-már felejteti azt, ami a verset létrehozta, csak messziről hallik a szomorú gordonkahang, s bánatosan szűrődik át a bőséges életen, a létezés gyönyörére gondoltat inkább, mint a halálra.

Nem is kell elkerülnie a magasztos, csorduló érzelmű szavakat, annyira nyilvánvaló mindennapi látomása, profán szelleme, mint egy albatrosz bevásárlószatyorral. Elegendő valami bárkivel megtörténhető esemény, ha ő adja elő, hogy megjegyezzük, s már úgy megyünk a Farkasréti temetőbe, hogy az ő verse jut eszünkbe. „Tegnap egy költő sírját koszorúztuk / utána sétáltunk egyet a gyönyörű temetőben.... felkerestünk minden / ismerőst, habár mind-egyiknél csak pár / percet voltunk, mégis későre járt, s töprengve / álltunk a kapuban: érdemes-e hazamenni.” Félelmes ez a humor, de úgy engedi ki a poént, hogy azért mégis elmosolyodjunk temetőközeli életkorunkon. Ne törődjünk „e fogatlan, mindent elrontó savanyú dohogással”. Inkább legyen afféle gyermekmondóka, mint „Ments meg engem Uram, az örök haláltól”.

*Lehet ám, hogy meghalok,
és ez micsoda dolog!
Isten, akkor mit csinálsz?
Nem lesz, akire vigyázz.*

„Hát üdvözöllek kopogtató öregség! / Ez az egész egy borzasztó nagy hülyeség”. Súlyfürdőben képzelet el a másvilágot. A kaszárnyai, kollégiumi tusolások hangulatát engedi rá a vén testek látványára. Profán a hangulata, a témája megrendítő, s együttthatásukból keveredik ki az az érzés, amely zavarba hoz, kifordít és megragad bennünket.

*Itt aztán már nincs mese, lebull a lepel,
piszkafát, pocakot semmi sem takar el!
Kint marad a hiúság
s az ifjúság.*

*Csupaszon, kopaszon, mint az Úr színe előtt.
Első nap zavarban fogom a lepedőt.*

*Kint maradtak a menők
és a nők.*

*Mint egy kolostorban szűzi a hangulat,
látni lógó herét s füstös likat.
Értünk nem mond misét
a nemiség.*

Antiversnek indul, s milyen igazi dallá emelkedik végül! Mindez a fölényes mesterségbeli tudás, a fürge játékosság következtében. Az ellentétek teszik olyan élvezetessé, s egyben megdöbentővé az *Elmulás ellen babérlevelet* című verset. Címéből természetesen a halhatatlanító dicsőségre gondolunk, de a szövegben a babérmorzsolás miatt éppen a fordítottjára: fintorogva rájja és hozzáképzeli a bablevest. Magasról ejti a sorokat egyre lejjebb, a kutya szájáig, „adok neki is a levélből, kiköpi s nem / képzél hozzá semmit, végül is egy kutya, / s fogalma sincs az elmúlásról.” A költő most éppen nem kívánna az elmúlásról beszélni, csak a kutya juttatja eszébe, mert az állat, mintha a tűnő nyarat akarná visszajátszani: „együk meg a vízcsapnál fürdőző rigókat / vagy a szomszédban szórt meresztő macskákat / vagy kerítésre tekeredő virágokat! / Rábólintok, helyes, játszuk azt, hogy élünk!” Aki a földi létet mennyországként szeretné megélni, a haláltudat nélküli állattal fejezti ki azt, ami az emberre is olyan jellemző. S ebben az indázó szerkezetben nem találunk semmi bonyolultat, csak valami mesteri fölényt, mit is tud előképzelné a nyárvégi életképből.

Az *Albatrosz bevásárlószatyorral* lehetne színpadi magánszám, eltáncolt monológ. Ez a boltig vivő út nem a Csátárka utca, helye az evilági mennybemenetel jelképei között található. Mintha „az utolsó nagy utazásra” vásárolna be. „Óvatosan kipróbálom a repülést is, / hogy ne érjen készületlenül a mennybemenetel.” Boldog és marasztaló a bolti bőség: „most nem érek rá meghalni, / majd holnap talán! Ha lesz holnap.” Mi vele együtt úgy képzeljük mégis, lesz holnap, bár nem árt azért vigyázni.

Két felejthetetlen versében, *Hová tűnt hús kiló* s a *Visszatért hús kiló*ban iluzionistaként teszi föl a gyermeki kérdést, és mesemondóként válaszolja meg.

*Mert ez is egy nagy kérdés, a legnagyobb:
vajon ment-e vele arányosan ugyanannyi lélek?
És honnan hiányzik, ha hiányzik,
hogyan mérjem meg, hol van az a mérleg?*

*És ami eltűnt hús és lélek, ugyan
a jobbik részem volt vagy a rosszabbik,*

*fölösleges volt és azért tűnt el, netán
aki itt maradt én vagyok a fölösleges itt?*

*Így múlik el, részletekben, különként?
s míg élek, beszélhetek-e múlt időben
magamról? Abbahagyom, még belezavarodom,
mert amúgy maradt ám belőlem bőven!*

Eltűnt és visszatért valami világuúrnyi hiányból. Még azt hisszük, a végső eltűnés produkcióját játszotta el, pedig csak lefogyott, visszahízott egy ember, akinek mutatványából borzongani és vidulni egyformán lehetséges.

